

TÜRKİYE'DE ETKİ DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ VE SAĞLIK

HEAL

Promoting environmental policy
that contributes to good health

Bu çalışma TEMA Vakfı ve Sağlık ve Çevre Birliği (Health and Environment Alliance - HEAL) tarafından gerçekleştirilmiştir.

TEMA Vakfı, 1992 yılında kurulan, topraklarımızı tehdit eden erozyon ve ölleşme ile mücadelede toplumsal duyarlılığı ve farkındalığı arttırmak, toprağa sahip çıkmak, koruyucu özömler üretmek, doğal varlıkları korumak ve bu mücadelenin devlet politikası haline gelmesine katkı sağlamak amacıyla çalışan gönüllü bir kuruluştur. 720.000'i aşkın gönüllüsü, 81 il, 312 ile, 69 mahalle ve 144 üniversitede gönüllü temsilcileri ile çalışmalarını sürdürmektedir.

HEAL, çevrenin sağlık üzerindeki etkilerini ele alan, 28 ölkeden 75'den fazla kurumu üye ağında temsil eden ve 2003'ten beri faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. Brüksel'de bulunan ana ofisi, Almanya, Polonya ve Türkiye'de bulunan öлке ofisleriyle hava kirliliği, enerji politikaları, iklim değişikliği ve kimyasallar alanında halk sağlığını gözeterek çalışmaktadır.

TEMA, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
T: 212 291 9090 (pbx) | F: 212 284 95 93 | tema.org.tr | tema@tema.org.tr

Bu yayın Avrupa Birliği'nin desteğiyle hazırlanmıştır. Yayının içeriği sadece CO-SEED proje yararlanıcılarının sorumluluğunda olup hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.

TÜRKİYE'DE ETKİ DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ VE SAĞLIK

Altyapı, enerji, ulaşım gibi projelerin temel amacı toplumsal refahı, yani toplumda bireylerin yaşam kalitesini artırmaktır. Toplumsal refahın ve bu refahın dağılımının, ekonomik, sosyal ve ekolojik olmak üzere üç boyutu vardır ve bu boyutlar birbirlerini ikame edemez. **Buradan hareketle ve teorik bir bakış açısıyla, projelere ilişkin kararlarda yaşanan sorunların/çatışmaların aslında temelinde bu üç refah boyutu içinden ekonomik refahın ön planda tutulması yatmaktadır.** Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) uygulamaları bağlamında bakıldığında, ÇED fayda-maliyet analizinin basit bürokratik bir parçası gibi düşünüldüğünde ve süreç sağlıklı işlemediğinde, ekonomik fizibilitesi geçer not alan yatırımların toplumdaki sosyal ve ekolojik refaha ilişkin sonuçları göz ardı edilebilmekte veya sosyal ve ekolojik refah bileşenlerinin ekonomik refah ile ikame edilebileceği varsayılmaktadır.¹

Çevresel etki değerlendirme, en genel anlamıyla, gerçekleştirilmek istenen bir projenin çevre üzerindeki olası sonuçlarını inceleyen bir süreçtir. Çevrenin korunmasına yönelik diğer pek çok mekanizmayla karşılaştırıldığında, çevresel etki değerlendirmenin odağı, istenmeyen etkilerin öngörülmesi ve önlenmesidir. Dolayısıyla ÇED, çevre ve insan sağlığını tehdit edecek yatırımların karar aşamasında kullanılan önemli bir araçtır. Ancak, ekonomik büyümeyle birlikte artan üretim ihtiyaçları beraberinde enerji, maden, inşaat gibi sektörlerdeki yatırımları hızlandırmaktadır. Bu durum doğa korumayı gidecek daha zorlayıcı bir süreç haline getirmektedir. Küresel ölçekte gelinen bu noktada, tüm etki değerlendirme mekanizmaları bütüncül ve etkin bir şekilde çalıştırılmalıdır. Özellikle, Sanayi Devrimi ile birlikte, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin artması, halk sağlığı ile çevre arasındaki güçlü ve karmaşık ilişkinin anlaşılmasını sağlamıştır.

Türkiye'de de doğayı tehdit eden benzer süreçler yaşanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, 1920'lerin başında mera ve çayır alanları 44 milyon hektarla ülke yüz ölçümünün %56'sını oluştururken, 2017 yılında 14,6 milyon hektara gerilemiştir. Tarım arazilerinin kapladığı alan 1992 yılında toplam 27,6 milyon hektar iken, 2017 yılında 23,4 milyon hektara gerilemiş ve 25 yılda yaklaşık 4 milyon hektar tarım arazisi (tüm tarım arazilerinin %15'i) kaybedilmiştir. 2012-2016 yılları arasında, orman alanlarında madencilik, petrol arama gibi faaliyetler için verilen izinlerde %19 oranında artışla toplam 30.037 adet izin ile 189.315 hektar orman alanı izne konu edilmiştir. Sürdürülebilir yaşamın

¹ Yazıcı Gökmen, E., Erdemli Mutlu, Ö., Güler, R.İ., Aykul, Ö., Filcak, R., Özkaynak, B. [2016]. Avrupa Birliği'ne Uyum ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Çalıştayı, Sonuç Bildirgesi, TEMA Vakfı, İstanbul

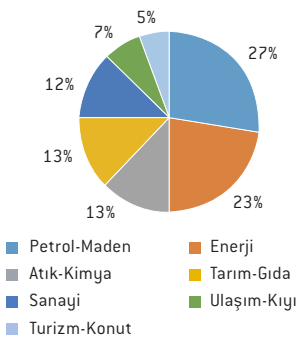
güvencesi olan tarım ve mera alanları, orman alanları aynı zamanda iklim değişikliği azaltımı açısından önemli birer karbon yutak alanlarıdır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) göre iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek olan Akdeniz Çanağında bulunan Türkiye'nin güneydoğu ve doğu bölgelerinde % 20-40 arasında, iç ve batı bölgelerinde ise % 40'ı aşan oranlarda yağışların azalacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, tarım ve mera alanları ile orman alanlarının korunması iklim değişikliği ile uyum ve azaltım açısından önemlidir.

Tüm bu gerçekler, Türkiye'de etki değerlendirme süreçlerinin önemini daha da artırmaktadır. Türkiye'de etkin ve bütüncül etki değerlendirme süreçlerine duyulan ihtiyaç hızla artarken mevcut uygulamalar ve bu uygulamaların yasal zemini olan mevzuatta da iyileştirilmeler yapılması gerekmektedir.

Türkiye'de ÇED mevzuatı ve uygulamaları

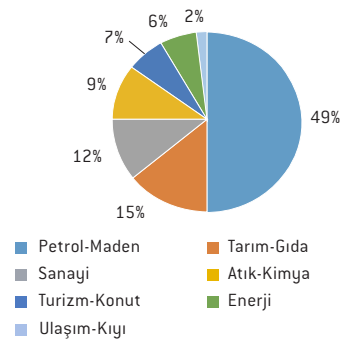
Türkiye'de çevresel etki değerlendirme, 1993 yılında yürürlüğe giren Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliği ile uygulanmaya başlamıştır. Plan ve programların etkilerinin değerlendirilmesine yönelik olan stratejik çevresel değerlendirme ise, 2017 yılında yürürlüğe giren Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Yönetmeliği ile uygulanmaya başlamıştır. Sağlık etki değerlendirme süreçlerine yönelik ise henüz yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.

Sektörlere Göre "ÇED Olumlu" Kararları

Grafik 1: 1993-2017 Yılları Arasında Sektörlere Göre ÇED Olumlu Kararlarının Dağılımı

Sektörlere Göre "ÇED Gerekli Değildir" Kararları

Grafik 2: 1993-2017 Yılları Arasında Sektörlere Göre "ÇED Gerekli Değildir" Kararlarının Dağılımı

ÇED kararlarının sektörel dağılımına bakıldığında, 1993-2017 yılları arasındaki ÇED olumlu kararlarının ilk iki sırasında petrol-maden ve enerji ile ilgili yatırımların yer aldığı görülmektedir (Grafik 1). 57.658 adet “ÇED gerekli değildir” kararının yarısı ise petrol-maden ile ilgili yatırımlara yöneliktir (Grafik 2).²

Görüldüğü üzere, ağırlıklı olarak, çevre ve insan sağlığı üzerinde önemli etkileri olan enerji, petrol-maden gibi sektörlerdeki yatırımları kapsadığı için ÇED süreçlerine yönelik mevzuat ve uygulamaların iyileştirilmesi son derece önemlidir. İç hukuk sistemimize 1993 yılında dahil edilen çevresel etki değerlendirmesi ile ilgili mevzuatın günümüze kadar yapılan değişiklikler ile geriye doğru gittiği görülmektedir. Sorunlar ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda dört ana konuda mevzuatta iyileştirilme gerekliliği ortaya çıkmaktadır: Katılım, süreler, izleme/denetleme ve kapsam.

ÇED mevzuatı ve uygulamalarında sorunlar

Katılım: Yurtdışında, özellikle gelişmiş ülkelerdeki örneklerle bakıldığında, olası ihtilaf konularının sürecin başında çözülmesi, ekolojik olduğu kadar ekonomik açıdan da önemli derecede fayda sağlamaktadır. Geri dönüşü olmayacak doğa tahribatlarının yanında yerel halkın direnişi veya dava süreçlerinden dolayı yatırımın gecikmesi veya iptal edilmesi yatırımcılar açısından da olumsuzluklara neden olmaktadır. **Bu durum ÇED süreçlerinin başında etkin katılımın sağlanması ile çözülebilecektir ve bunun ilk şartı da ÇED mevzuatında bu yönde düzenlemelerin yapılmasıdır.** ÇED Yönetmeliği her ne kadar sürecin başında halkın katılımını başlatsa da, uygulamalarda ÇED süreçlerine halkın katılımı sadece bilgilendirme ve görüş verme ile sınırlanmıştır. ÇED süreçlerine katılım, kapsam belirleme de dâhil olmak üzere, tüm süreçte görüş alışverişine dayanan ve geri bildirim mekanizmalarını kapsayan bir sürece dönüştürülmelidir. Ayrıca, Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Toplumsal Katılım ve Adalet Erişim Sözleşmesi'nin (Aarhus Sözleşmesi) henüz imzalanmamış olması da katılımı ilgili mevzuat açısından önemli bir eksikliklerdir.

Süreler: Mevzuattaki düzenlemeler, ÇED aşamalarına yönelik sürelerin kısaltılması yönünde olmuştur. Bu durum, yatırımcı firmalar açısından olumlu gibi gözükse de sürecin sağlıklı bir şekilde işlenmesini engellediğinden sonuçta tüm tarafların aleyhinedir. Sürelerin kısaltılması, Bakanlık tarafında ÇED başvurularının ve ÇED raporlarının incelenmesini güçleştirmektedir. Halk tarafında da hem görüş verme aşamasında hem de dava süreçlerinin başlatılmasında projenin ve bölgenin özelliklerinin gerektirdiği şekilde doğru ve eksiksiz incelenmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla, tüm tarafların doğru

² Çevre ve Şehircilik Bakanlığı websitesinde ÇED kararları listesi: <https://ced.csb.gov.tr/>
Erişim tarihi: 25.09.2018

ve eksiksiz bir şekilde inceleme yapmasına imkan verecek ve hak kaybına neden olmayacak şekilde ÇED aşamalarının süreleri yeniden düzenlenmelidir.

İzleme ve denetleme: İzleme ve denetleme, ÇED sürecinin önemli bir aşamasıdır. Her ne kadar, Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği'nin kapsam maddesinde; "Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamına giren projelerin inşaat, işletme ve işletme sonrası izlenmesi ve denetlenmesi," yer alsa da izleme ve denetlemenin yapılışı ile ilgili düzenlemeler yetersizdir. ÇED Yönetmeliği'nde Ek-3'te yer alan ÇED genel formatında da izleme planı inşaat dönemi ile sınırlandırılmıştır. İzleme/denetlemenin, sivil toplum kuruluşlarını da sürece dâhil eden, yatırımcı firmadan bağımsız ve ayrıca yaptırımların belirlendiği bir aşamaya dönüştürülmesi gereklidir. Ayrıca, ÇED raporlarının, ÇED kararları verildikten sonra çevrimiçi erişimden kaldırılması da izleme ve denetleme süreçlerine katılımı zorlaştırmaktadır. Tesisler faaliyete başladıktan sonra da ÇED raporlarının erişilebilir olması, izleme ve denetleme süreçlerine halkın katılımının sağlanması açısından önemlidir.

Kapsam: Kapsam konusu, ÇED süreçlerinin uygulanacağı projelerin belirlenmesi ve ÇED'in içereceği konuların belirlenmesi olmak üzere iki alt başlıkta ele alınabilir. Hangi projelerin ÇED kapsamında olduğu ve hangi projelere seçme - eleme kriterlerinin uygulanacağı ÇED Yönetmeliği'nin Ek-1 ve Ek-2 listelerine göre belirlenmektedir. Son dönemde bu listelerde yapılan değişiklikler ile ÇED kapsamının daraltıldığı görülmektedir. Bu daraltma, Ek-1 listesindeki bazı projelerin kapasitelerinin alt sınırlarının yükseltilmesi, toplu konut veya golf alanları gibi projelerin Ek-1'den Ek-2'ye alınması ve Ek-2 listesindeki bazı projelerin de alt sınırlarının yükseltilmesi şeklinde yapılmıştır. Bu değişiklikler, önemli çevresel etkileri olabilecek birçok projeyi ÇED süreçleri dışında bırakmaktadır. Ayrıca, seçme eleme kriterlerinde projeler, sadece kapasiteleri üzerinden değerlendirilmemeli, projenin fiziksel/sosyo-ekonomik, doğrudan/dolaylı, uzun vadeli/kısa vadeli, niteliksel/niceliksel, kümülatif etkileri ile birlikte konumu da seçme eleme kriterlerine dahil edilmelidir. Bunlarla birlikte, yine önemli çevresel etkileri olacak projelerin ÇED süreçlerinden muaf tutulmasına neden olan Geçici 3. Madde Yönetmelikten çıkartılmalıdır.

ÇED'in içereceği konularla ilgili olarak; öncelikle projelerin kümülatif etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Mevcut ÇED raporları incelendiğinde, kümülatif etki değerlendirmenin eksik bir şekilde sadece ÇED uygulanan proje ile aynı türde olan diğer projelerin listelenmesi olarak yapıldığı görülmektedir. Oysa kümülatif etki değerlendirme, genel tanımıyla, projenin yapılacağı bölgedeki (bölge, ekolojik sınırlar dikkate alınarak belirlenmelidir) mevcut ve planlanan tüm projelerin ÇED uygulanacak proje ile birlikte değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda kümülatif etki değerlendirmesi, zaman-

sal, mekânsal ve etkisel boyutu da içerecek şekilde yapılmalıdır. Zamansal kümülatiflik, geçmiş ve gelecekteki daha uzun bir zaman dilimi içerisindeki etkilerin değerlendirilmesini kapsamı açısından önemlidir. Mekansal kümülatiflik, daha geniş bir alandaki (yani bölgesel/havza/alt veya mikro havza) etkilerin değerlendirilmesini kapsamaktadır. Etkisel kümülatiflik ise hem ilgili proje hem de geçmişteki, mevcut ve makul olarak öngörülebilir gelecekteki başka eylemler ile etkileşimler sebebiyle Değerli Ekosistem Bileşenleri (DEB) üzerindeki etkilerin dikkate alınması, sadece yerel ve doğrudan etkilerin dışındaki etkiler (yani; dolaylı etkiler, kümülatif etkiler ve etkilerin etkileşimleri) de göz önünde bulundurularak önem derecesinin değerlendirilmesi açısından gereklidir.

Alternatiflerin değerlendirilmesi konusu da ÇED'in önemli eksiklerinden biridir. Alternatiflerin değerlendirilmesi genelde sadece projenin gerekliliğini ön plana çıkartacak şekilde yapılmakta ve projenin yapılmamasının da bir alternatif olduğu göz ardı edilmektedir. "Hiçbir şey yapılmama alternatifi" de üstün kamu yararı analizine dayalı olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla mevzuatta, ÇED'in kümülatif etkileri ve "hiçbir şey yapılmama alternatifi" ile birlikte alternatiflerin değerlendirilmesini içermesine yönelik değişiklikler yapılmalıdır.

Sağlık etki değerlendirmesi nedir?

ÇED'in içereceği konuların belirlenmesinde bir diğer önemli eksiklik de **sağlık etkileridir**. Çevre ve insan sağlığı arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda, politika, program veya projenin o bölgede yaşayan halkın sağlığı üzerindeki olası etkilerini değerlendiren sağlık etki değerlendirmesinin (SED) önemi anlaşılmaktadır. Türkiye'de henüz sağlık etki değerlendirmesi, halk sağlığı konusunun karar alma süreçlerinde göz önünde bulundurulması için etkin bir şekilde kullanılamamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) SED'i "**bir program ya da projenin belli bir nüfusun sağlığı üzerindeki potansiyel etkilerinin değerlendirilebileceği işlem, yöntem ve araçlar bütünü ve bu etkilerin nüfus içerisindeki dağılımı**" olarak tanımlamaktadır. Sağlık, yalnızca hastalık ya da sakatlığın yokluğu değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik durumudur.³ **SED süreci**, Amerika Birleşik Devletleri, pek çok Avrupa ülkesi, Avusturalya, Yeni Zelanda ve Tayland gibi ülkelerde yaygın olarak uygulanmaktadır. Uygulanan ülkelerde pek çok SED süreci, kamu, projeden etkilenecek halk, proje yatırımcısı ya da proje yüklenicisi tarafından gönüllülük esaslı yapılmaktadır.⁴ SED'i yapan

3 WHO. Health Impact Assessment. <http://www.who.int/hia/about/en/>

4 Etki Değerlendirmesi Derneği <http://www.iaia.org/wiki-details.php?ID=14>

ekip içerisinde şehir plancıları, SED konusunda uzman halk sağlıkçıları, ilgili alandan bilim insanları, mühendisler, sivil toplum kuruluşları ve karar vericiler yer almalıdır. SED'nin içerdiği analiz ve araştırmaları ortak yöntemlerde buluşturmak için bir takım çerçeveler ve standartlar belirlenmiştir. Bunlar arasında en çok kabul görenler, Uluslararası Etki Değerlendirmesi Derneği'nin (International Association for Impact Assessment) Dünya Sağlık Örgütü işbirliği ile hazırladığı çerçeve, Avrupa Komisyon'unun hazırladığı çerçeve, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası gibi kalkınma ajanslarının hazırladığı çerçevelerdir.⁵

Tüm bu çerçevelerin ortak noktası hem projenin uygulanacağı hem de etki edeceği alanda yaşayan insanların demografik yapısının, kronik hastalıklarının araştırılması, projenin yaratabileceği tüm sağlık ve çevre risklerinin araştırılması (örneğin termik santral projesinde kirleticilerin sadece limitlerinin aşıp aşılmadığının değil, kirleticilerin tepkimeye girerek asit yağmuru gibi ortaya çıkartabileceği çevresel risklerin de irdelenmesi) ve projenin getirebileceği tüm risklerin azaltımının planlanmasıdır.

Sağlık etki değerlendirmesinde Avrupa ve ABD'den örnekler

SED tarihsel olarak hem ÇED'den hem de sağlık etkilerinin değerlendirilmesi gerektiğinden doğmuş olup ilk uygulamalar Kanada'da başlamış ardından Avrupa'da ve ABD'de uygulamaya konulmuş olup Türkiye'de de örnekleri bulunmaktadır. SED'in tanımlandığı temel metin, 1999 yılında DSÖ Avrupa Ofisi tarafından yayınlanan Göteborg Konsensusu olup, SED'in popüler hale gelmesinin nedenlerinin başında, Sağlıklı Kentler Projesi'nin 2003-2008 yılları arasındaki dönemini kapsayan 4. fazında SED'in bir hedef olarak belirlenmesi gelmektedir.⁶ Ayrıca Dünya Bankası tarafından desteklenen projelerde de SED'in talep edildiği görülmektedir.

Uluslararası ölçekte SED mevzuatı hala geliştirilmekte olup bazı ülkelerde SED'in bakanlıklar ve diğer karar verici mekanizmalar aracılığıyla da yapıldığı görülmektedir. ABD'nin bazı eyaletlerinde SED mevzuatının altyapısını oluşturan kararları bulunmaktadır.⁷ Avustralya, Danimarka, Litvanya, İrlanda ve İngiltere'de bakanlıklar ve bakanlığa bağlı enstitüler ile SED'i yaygınlaştırmaya yönelik bildiri, eğitim ve SED örnekleri bulunmaktadır.⁸ ABD'de uygulanan

5 Dünya Sağlık Örgütü. <http://www.who.int/hia/about/guides/en/>

6 Etiler N., "Toplum Sağlığı İçin Bir Yaklaşım: Sağlık Etki Değerlendirmesi" İçinde: Kocaeli'nde Sanayi, Doğa ve İnsan [Ed. O. Hamzaoğlu] Kocaeli Tabip Odası Yayını, İstanbul, 2016. ISBN:978-605-9665-09-4

7 UCLA HIA-CLIC, "Health Impact Assessment Legislation", Ocak 2018 tarihinde alıntılanmıştır. <http://www.hiaguide.org/legislation>

8 DSÖ [WHO] websitesinde Sağlık Etki Değerlendirme hk: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/health-impact-assessment> Erişim tarihi: 25.9.2018

ilk SED, “yaşam ücreti yönetmeliği” konusunda yapılmıştır. Hazırlanan yaşam ücreti yönetmeliği, 1999’da asgari ücretin artırılmasıyla saatlik ücretin 11 USD olmasını öngörmekteydi. San Francisco Halk Sağlığı Bölümü tarafından yürütülmüş bu SED çalışmasında, planlanan ücret artışıyla, 24-44 yaş grubundaki yetişkinler için erken ölüm riskinin %5 azalacağı tahmin edilmiştir. Böylece bu işçilerin çocukları için, tamamlanan eğitim yılının üç ay kadar artacağı ve yüksekokul bitirme olasılığının %34 artacağı, erken yaşta çocuk sahibi olma riskinin ise %22 azalacağı tahmin edilmiştir (UCLA HIA, 2015).

Türkiye’de SED mevzuatı ve uygulamalarına dair mevcut durum, sorunlar ve eksikler

Türkiye’den başarılı bir SED örneği ise Bursa’da 2010 yılında yapılan Nilüfer Arena’ya ilişkindir. Sağlıklı Kentler Projesi altında yapılan değerlendirmede halk sağlığı uzmanları, TMMOB’nin uzmanları ve Nilüfer Belediyesi bir arada çalışmış ve özellikle gürültü kirliliğinin önlenmesi için öneriler sunulmuştur.⁹

Türkiye mevzuatında SED sürecine yönelik düzenlemeler bulunmamaktadır. Ayrıca, yürütülmekte olan ÇED süreçlerinde de halk sağlığına ilişkin verilerin kapsamlı ve kıyaslamalı bir şekilde ele alınmadığı gözlemlenmektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi için ÇED süreçlerine Sağlık Bakanlığı’nın merkez ve taşra teşkilatları katılım sağlamalıdır ve katılım sadece kurum görüşünün alınması şeklinde olmamalı, Sağlık Bakanlığı süreçte aktif olarak yer almaktadır. Sağlık verileri geniş kapsamlı olarak ele alınmalıdır; sadece projenin uygulanacağı il ve ilçede değil tüm bölgedeki sağlık verileri, örneğin ölüm nedenleri, bebek ölüm hızları, hastalık yükleri ve prevalans hızları yıllara ve bölgelere göre kıyaslamalı olarak ve toplam nüfusa oranlanarak istatistikler halinde sunulmalıdır.¹⁰ Ayrıca projeden etkilenebilecek risk grupları belirlenmeli ve projenin bu gruplar üzerinde yaratacağı etkiler tanımlanmalıdır. Projenin getireceği kirlilik yükü bölgedeki koruma programları ve stratejileri ile örtüşmelidir. Örneğin önerilen projelerde, ilin Temiz Hava Eylem Planı dikkate alınmalıdır. Ancak ÇED raporlarında, projenin yapılacağı ildeki Temiz Hava Eylem Planları’ndan bahsedilmediği görülmektedir. ÇED raporu Ulusal Çevre Sağlığı Politikaları ile örtüşmeli, ÇED raporundaki projenin Ulusal Çevre Sağlığı Programına ve Çevre Sağlığı Eylem Planlarına etkileri açıkça belirtilmelidir.¹¹

9 Nilüfer Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğü, “Arena Projesi Sed Raporu”, 2010.

10 Prevalans hızı: Belirli bir nüfusta, belirli bir zaman dilimi içerisinde, çalışma kapsamında yer alan, belirli bir hastalık veya hastalıklara sahip tüm olguların oranıdır.

11 Türk Tabipler Birliği’nin 25 Ekim 2016’da yayınladığı “Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporlarını Yazan ve İnceleyenler İçin Sağlık Etki Değerlendirmesi Yoklama Listesi” yazısından yararlanılmıştır.

http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/2016/10/25/cevresel-etki-degerlendirmesi-raporlarini-yazan-ve-inceleyenler-icin-saglik-etki-degerlendirmesi-yoklama-listesi/

SED süreçlerinin etkin bir şekilde uygulanmaya başlaması için öncelikle mevzuatta düzenleme yapılarak, ÇED ile bütünleştirilmelidir. Bunun için Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde değişiklik yapılmalıdır. Bu düzenlemelerde göz önünde bulundurulması gereken noktalar aşağıda görülmektedir:

- ÇED uygulanacak projelerin belirlendiği EK-1 ve EK-2 listelerdeki gibi projelerde türlerine veya kapasitelerine göre ayırım yapmadan tüm projeler için SED'in uygulanması
- Kapsam belirleme aşaması dahil tüm süreçte sağlık temsilcilerinin yer alması
- ÇED raporlarını hazırlayan ekipte SED konusunda uzman halk sağlığı uzmanlarının yer alması
- SED sürecinde SED inceleyecek/hazırlayacak insan gücünün niteliği/eğitimine yönelik düzenlemelere yer verilmesi
- İhtiyatlılık ilkesinin benimsenmesi ve tek kriterin limit değer olmaması
- İşçi sağlığının dahil edilmesi

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de etki değerlendirme süreçlerinde başta sağlık olmak üzere çok boyutlu ve çok paydaşlı yaklaşıma izin verecek mevzuat değişikliği, uygulamaların da iyileşmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda aşağıda belirtilen adımların hayata geçirilmesiyle, altyapı, enerji, ulaşım sektörleri başta olmak üzere, yatırımların çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri gerçekleşmeden engellenebilecektir:

- ÇED süreçlerine katılım, kapsam belirleme de dâhil olmak üzere, tüm süreçte görüş alışverişine dayanan ve geri bildirim mekanizmalarını kapsayan bir sürece dönüştürülmelidir.
- Tüm tarafların doğru ve eksiksiz bir şekilde inceleme yapmasına imkan verecek ve hak kaybına neden olmayacak şekilde ÇED aşamalarının süreleri yeni-den düzenlenmelidir.
- İzleme/denetleme, sivil toplum kuruluşlarını da sürece dâhil eden, yatırımcı firmadan bağımsız ve ayrıca yaptırımların belirlendiği bir aşamaya dönüştürülmelidir.
- Seçme eleme kriterlerine projelerin fiziksel/sosyo-ekonomik, doğrudan/dolaylı, uzun vadeli/kısa vadeli, niteliksel/niceliksel, kümülatif etkileri ile birlikte konumu da dahil edilmelidir.
- ÇED süreçleri, kümülatif etkileri ve "hiçbir şey yapılmama alternatifi" ile birlikte alternatiflerin değerlendirilmesini de içerecek şekilde düzenlenmelidir.
- SED süreçlerinin etkin bir şekilde uygulanmaya başlaması için öncelikle mevzuatta düzenleme yapılarak, ÇED mevzuatı ile bütünleştirilmelidir.

ÇED mevzuatı ve uygulamalarına yönelik yukarıda belirtilen önerilerin, sivil toplum ve kamu kurumlarının birlikte çalışmasıyla etkin bir şekilde hayata geçirileceğine inanıyoruz.

TEMA, Türkiye Erozyonla M¼cadele, Ağağlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
Halaskargazi Mah. Halaskargazi Cad. No:22 Kat:7 34371 Şişli, İstanbul T. 0212 291 9090

tema.org.tr | tema@tema.org.tr | [temavakfi](#)